

Mediji kā sabiedrības sargsuns vai instruments interešu sasniegšanai?

Ievads

- Jautājums par mediju lomu ir sens kā Pola Sezāna „Kāršu spēlmaņi” un tikpat laikmetīgs kā D-Korejas dizainera Kima Dong-Kjū papildinājums
- Semināra virsraksts: holisms (sabiedriskais labums) vs. partikulārisms (grupu intereses) → ne vienmēr nozīmē pretnostatījumu
- Mediju – žurnālistu, redaktoru – perspektīva (endogēnā pieeja) vs. auditorijas/ekspertu perspektīva (eksogēnā pieeja)
- Mērķis: (1) paskatīties uz mediju lomu konceptuālā griezumā; (2) paskatīties uz mediju caur salīdzinošiem sekundāriem datiem

Analītiskās pieejas mediju lomas izpratnei

Četras preses teorijas (*Freds Ziberts, Teds Pītersons, Vilbūrs Šrams, 1956*) → uzver mediju attiecības ar varu, kas balstās ASV/UK pieredzē

- Autoritārā – mediji kā valsts kalpi; visu komunikāciju, tostarp privātos medijus, kontrolē valdība, mediji ir valdības instruments, miera un drošības vārdā tiek īstenota cenzūra
- Libertārā – mediji kā līdzdalībnieki patiesības meklēšanā; uz medijiem nav attiecināmi nekādi ierobežojumi, jo cilvēki ir racionālas būtnes, kas pašas spēj atsijāt informāciju, mediju brīvība, viedokļu daudzveidība, ignorē mediju uzraudzības nepieciešamību
- Sociālās atbildības – mediju darbību nosaka sabiedrības intereses un pašregulācija, mediji kā notikumu interpreti, nevis objektīvi ziņotāji; ja

privātie īpašnieki nespēj nodrošināt sabiedriski nozīmīgu saturu, valdības uzdevumus nodrošināt labāku mediju saturu

- Padomju komunistiskā – Marksisma, Ļeņinisma un Staļinisma ideju apvienojums, mediji kā valdošās šķiras/komunistiskās partijas instrumenti

Mediju lomu reģionalizācija

- ❖ Preses brīvības indekss – Rietumu pasaule vs. pārējie
- ❖ Alternatīvo informācijas avotu indekss – aptver kādā mērā mediji (a) nav tendenciozi vēstot par politisko opozīciju, (b) var atļauties būt kritiski pret režīmu, (c) pārstāv dažādas politiskās perspektīvas → Eiropā pēdējo 20 gadu laikā ir būtiski pasliktinājusies situācija Centrāleiropā un Krievijā

Mediju sistēmas (Daniels Halins & Paolo Mančīnī, 2004 & 2012) → sākotnēji balstīts mediju analīzē 18 rietumu demokrātijās → pētījuma centrā attiecības starp medijiem un politiku → mediju sistēmu salīdzināšana balstās četrās mediju sistēmas dimensijās

Trīs mediju sistēmas ideāltipi

- Ziemeļu/Centrālā Eiropa jeb demokrātiskā korporatīvisma modelis
- Ziemeļatlantijas jeb liberālais modelis
- Vidusjūras jeb polarizētā plurālisma modelis → Viss, kas paliek pāri? Viss, kas slikts?

1. Mediju tirgus struktūra – auditorijas lielums, dzimumu līdzsvars, lokālo un nacionālo mediju īpatsvars u.c.

- Sabiedrisko mediju loma Rietumeiropā → neskatoties uz atšķirīgajām vēsturēm, tie atrodas priekšplānā gan Ziemeļos, gan Dienvidos

- Pieaug internetā pavadītais laiks → vai pieaug mediju lomu hibriditāte? kādas lomas izvirzās priekšplānā: informatīvā vs. izklaidējošā vs. tīklošanās?
2. Politiskais paralēlisms – mediji definē savu politisko orientāciju vai seko noteikta spēka politiskajai orientācijai (saikne starp medijiem un politiskajām organizācijām, mediju darbinieku dalība politiskajā dzīvē u. c.)
- Mediju un politikas attiecības ir situatīvas → Ruperta Merdoka *Sun* mainīja savu tradicionāli konservatīvo orientāciju Blēra laikā, bet pēcāk atgriezās pie sākotnējās ideoloģijas
 - Demokrātu vs. Republikāņu mediji ASV → CNN vs. Fox News: izteikts politiskais paralēlisms un polarizācija → ne tikai labējā-kreisā ideoloģija, bet arī nacionālās kultūras aizsardzība
3. Žurnālistikas profesionalizācija – neatkarīgas žurnālistikas attīstības iespējas (autonomijas pakāpe, profesionālo normu ieviešana)
- Priekšstati par žurnālistu lomu ir atkarīgi no mediju tipa un mediju brīvības konkrētā valstī → Himmelboima un Limora (2010) pētījums par žurnālistu ētikas kodeksiem 94 valstīs → nebrīvas vai daļēji brīvās valstīs vairāk tiek uzsvērtas 'sabiedrības vērtību veicināšana' un 'sabiedrības veidošana', bet brīvās valstīs biežāk parādās nepieciešamība 'veicināta sabiedrības uzticību medijiem' → nemediju organizācijas (kritiķi, žurnālistu savienības) biežāk uzsver 'sabiedrības intereses', raidorganizācijas uzsver nepieciešamību 'veicināt plurālismu medijos', bet preses izdevumi biežāk runā par 'sabiedrības uzticību medijiem'
 - Žurnālistu pašcenzūra → pasliktinājusies Balkānos un Centrāleiropā

- Cīņa pret dezinformāciju – mediju vai valsts institūciju atbildība → Latvija un Grieķija izceļas ar prasību pēc ārējas iejaukšanās
4. Valsts loma – politiskās sistēmas iespējas izmainīt mediju sistēmas struktūru un funkcionēšanu (cenzūra un politiskā ietekme, īpašnieku struktūra, mediju regulējums, valsts kā galvenais ziņu avots)
- Attiecībā uz mediju neatkarību LV sabiedriskā doma vairāk nosliecas polarizētā plurālisma modeļa virzienā
 - Nesenā pasaules ietekmīgāko publisko intelektuāļu vēstule par apdraudējumi vārda brīvībai (Salmans Rušdi, Frāciss Fukojama u.c.)
- ✓ Ko par mediju lomu pastāsta ierobežojumi attiecībā uz Hallina-Mančīnī pieeju?
- Rietumcentrisms vs. citas kultūras, kur tādi jēdzieni kā publisks un sabiedrības intereses tiek saprastas atšķirīgi → Āzijas žurnālistu vidū ir izplatīta 'partejiskā daudzpusība', kas spēj viegli pielāgoties mainīgajām politiskajām aliansēm
 - Nacionāls vs. transnacionāls → globālo žurnālistikas normu pārinterpretācija konkrētā kultūrā, piemēram, Brazīlijas mediji
 - Homogenitāte vs. iekšējā daudzveidība → strukturālās atšķirības starp mediju tiem: nacionālie vs. lokālie; TV vs. preses
 - Statiskums vs. dinamika → konverģences hipotēze vs. hibridizācija, piemēram, Baltijas valstīs vai „tirgus autoritārisms” Meksikā, Krievijā, Ķīnā vai Brazīlijā
 - Tradicionālie vs. tiešsaistes mediji → pieaugošā sociālās tīklošanās vietņu loma informēšanā un politiskajā socializācijā
 - *Politiskie vs. izklaidējošie mediji*

Mediju kultūras (Niks Kouldrijs)

- Mediju kultūras atšķirīgās formas nosaka cilvēka vajadzību dinamika → alternatīvs skatījums uz mediju lomām, kas nebalstās nācijvalstu salīdzināšanā
- Ekonomiskās – pieeja darba tirgum un citas ekonomiskās iespējas, pieprasījums pēc IKT attīstības
- Etniskās – diaspora kā spilgts piemērs
- Politiskās – nācijas veidošana, strauju sociālo pārmaiņu iespaids, mediji kā politiskās pretestības vietas, transnacionālu kustību vēršanās pret valdošo kārtību (anti-globālistu vai antikapitālistu kustības)
- Atzīšanas vajadzības – sabiedrībās, kur lomas un statusi ir nenoteikti un konfliktējoši, dažādas grupas tiecas pēc morālas un sociālas atzīšanas → cilvēki ar populistiskiem uzskatiem ir mazāk tendēti uzticēties sabiedriskajiem medijiem
- Ticības vajadzības – reliģiju ietekme uz mediju kultūrām, piemēram, Polijā
- Sociālās vajadzības – mijiedarbības nepieciešamība starp dažādām sociāldemogrāfiskajām grupām → sociālās tīklošanās mediji un ‘sevis izrādīšanas kultūra’ → tehnoloģiju attīstība var veicināt pēc vecuma principa nošķirtu mediju kultūru attīstību
- Brīvā laika vajadzība – Gajs Standings vs. internets ir pavēris neierobežotas iespējas → apmeklētāko lapu TOP20 ir trīs „pieaugušo mājaslapas”

Mediji un līdzdalība

- Mediji kā pilsoniskās sabiedrības dalībnieki → nodrošina sociālās kārtības un demokrātijas reproducēšanu un transformēšanu: Ungārija un Polija
- Sociālie mediji un līdzdalības kultūra → Mediju paradigmas maiņa no individuālas un personalizētas mediju lietošanas uz lietošanu kā satīklotu praksi (Henrijs Dženkins 2006) → mediju konverģence un tradicionālo mediju uzticības noturēšana (pētījums par UK, NOR un Izr. jauniešiem)
- Līdzdalības mediju prakses un līdzdalības intensitāte (Niko Karpentjers 2009) → kādas ir līdzdalības robežas un horizonts Web 2.0 laikmetā?
- Mediju aktīvisms – mediju un komunikācijas tehnoloģiju izmantošana sociālo un politisko kustību vajadzībām (dalībnieku mobilizācija, sabiedriskās domas veidošana, cenzūras un vārtu sargu apiešana) → Arābu pavasaris Tunisijā, Lībijā un Ēģiptē (2011), Bolotnajas protesti (2011), *Black lives matter* → vecumam ir nozīme un rasei ir nozīme

Secinājumi

- Medija lomas ir relacionālas – tās veidojas un pārveidojas dažādu strukturālu faktoru – politikas, kultūras, ekonomikas, auditorijas fragmentētība – ietekmē
- Medija lomas ir situatīvas – tas izpaužas vai tiek eksplīcīti definētas noteiktos apstākļos, tās mainās noteiktos apstākļos, un tās iegūst jaunu veidolu noteiktos apstākļos
- Medija lomas ir hibrīdas – var vienlaikus būt gan sargsuns, gan instruments interešu sasniegšanai, gan vērtību veicinātājs, gan vērtību kritizētājs...